

## UN SIGILIU BIZANTIN DESCOPERIT LA NUFĂRU, JUD. TULCEA

EUGEN PARASCHIV-GRIGORE\*

**Rezumat.** Autorul prezintă un sigiliu bizantin descoperit la Nufăru, jud. Tulcea, în urma unor cercetări arheologice preventive. Sigiliul, aparținând lui Romanos, *protospatharios* și *strategos* de Paphlagonia, se datează la jumătatea secolului al XI-lea.

**Cuvinte-cheie:** Nufăru, Imperiul Bizantin, sigiliu, Romanos, Paphlagonia.

Cu ocazia cercetărilor arheologice întreprinse în anul 2009, în localitatea Nufăru, jud. Tulcea, cu prilejul lucrărilor de introducere a sistemului de canalizare, a fost descoperit pe str. Cetății un tronson din zidul de incintă nordic al fortificației bizantine<sup>1</sup>. La sud de zid, în depunerea de pământ cenușiu-gălbui, corespunzând nivelului de viață al secolului al XI-lea în interiorul cetății, a fost descoperit un sigiliu de plumb (fig. 1)<sup>2</sup>.

**Romanos. Protospatharios și strategos**

Sigiliu monetiform; bine păstrat; cu urme de oxidare pe avers; canalul pentru șnur pe direcția N-S. Presare. Dm = 23 mm, dc = 19 mm, gr = 2 mm, g = 8,65 g. Legendă în limba greacă.

Avers: imagine și legendă. Într-un cerc perlat, bustul Maicii Domnului, nimbant, cu văl, *chlamys* și *maphorion*, purtând la piept un medalion cu Iisus copil. Imaginea este ușor descentrată în sus. Pe margine, o legendă circulară din care se mai distinge doar o literă. Metrică pe un rând și circulară.

•• ΘΥ † ••••••••••Θ••••••••••

[M(ήτε)ρ] Θ(εο)ῦ † [Θ(εοτό)κε βοή]θ[ει τῷ σῷ δού(λ)ω]

Μήτερ Θεοῦ † Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλω..

Maica Domnului † Născătoare de Dumnezeu, ajută robului tău...

Revers: legendă. Într-un cerc perlat legendă ce abia se mai distinge. Deasupra și dedesubtul legendei se află patru puncte ce formează câte o cruce.

\* Muzeul Național de Istorie a României; e-mail: para\_eugen@yahoo.com

<sup>1</sup> Pentru informații privind cetatea bizantină din intravilanul localității Nufăru, vezi Damian *et alii* 2012, cu bibliografia anterioară. Pentru cercetarea arheologică desfășurată pe str. Cetății, vezi Damian *et alii* 2012, 186, 188–189, fig. 5 d, 6, 7 c.

<sup>2</sup> Mulțumesc doamnei Oana Damian, responsabilul șantierului Nufăru, pentru amabilitatea de a-mi fi pus la dispoziție această piesă.

Metrică pe cinci rânduri.

ΡΩΜΑ | •Α ΣΠΑΘ | •ΣΤΡΑ• | •ΠΑΦΛΑ | ••ΝΙΑ

Ῥωμα | [ν(ῶ)](πρωτο)σπαθα(αρίω) | [(καὶ)] στρατ(η) | [γ(ῶ)]

Παφλα | [γον]ία(ς)

Ῥωμανῶ πρωτοσπαθαρίω καὶ στρατηγῶ Παφλαγονίας.

Romanos, *protospatharios* și *strategos* de Paphlagonia.

Cele două inscripții formează o singură legendă:

† Θεοτόκε βοήθει τῶ σῶ δούλω Ῥωμανῶ πρωτοσπαθαρίω καὶ στρατηγῶ Παφλαγονίας.

† Născătoare de Dumnezeu, ajută robului tău Romanos, *protospatharios* și *strategos* de Paphlagonia.

Datare: jumătatea secolului al XI-lea.



Fig. 1. Sigiliul lui Romanos, *protospatharios* și *strategos*, descoperit la Nufăru; a. avers; b. revers.

Personajul era guvernator al unei provincii din Asia Mică (în nordul Turciei de astăzi) și întreținea legături cu provincia de la gurile Dunării. Provincia *Paphlagonia* a fost reînțemeiată la începutul secolului al IX-lea ca provincie bizantină, fiind situată la vest de provincia *Optimaton*, învecinată la sud cu provincia *Bukellarion*, mărginită la est de provincia *Armeniakon* (fig. 2). Cunoaște o importanță din ce în ce mai mare la începutul secolului al XI-lea, mai ales după ajungerea pe tronul de la Constantinopol a lui Mihail al IV-lea Paphlagonianul, care reușește să refacă prestigiul puterii centrale și să crească importanța acestei provincii<sup>3</sup>. Prin urmare, guvernatorii acestei provincii aveau un rol important în cadrul administrației Imperiului Bizantin.

Un sigiliu identic a fost descoperit la *Durostorum–Dristra–Silistra*, păstrat la Muzeul din Dobrici și publicat în anul 1992 (fig. 3). Acest sigiliu este confecționat cu aceeași matriță ca și sigiliul de față, însă dimensiunile plumbului descoperit la Silistra sunt mai mari, din cauza unei presări mai puternice în timpul ștanțării și

<sup>3</sup> Brezeanu 1981, 114.

este datat la jumătatea secolului al XI-lea<sup>4</sup>. Cele două sigilii confirmă relațiile pe care zona de la gurile Dunării le avea cu provincia bizantină din Asia Mică.

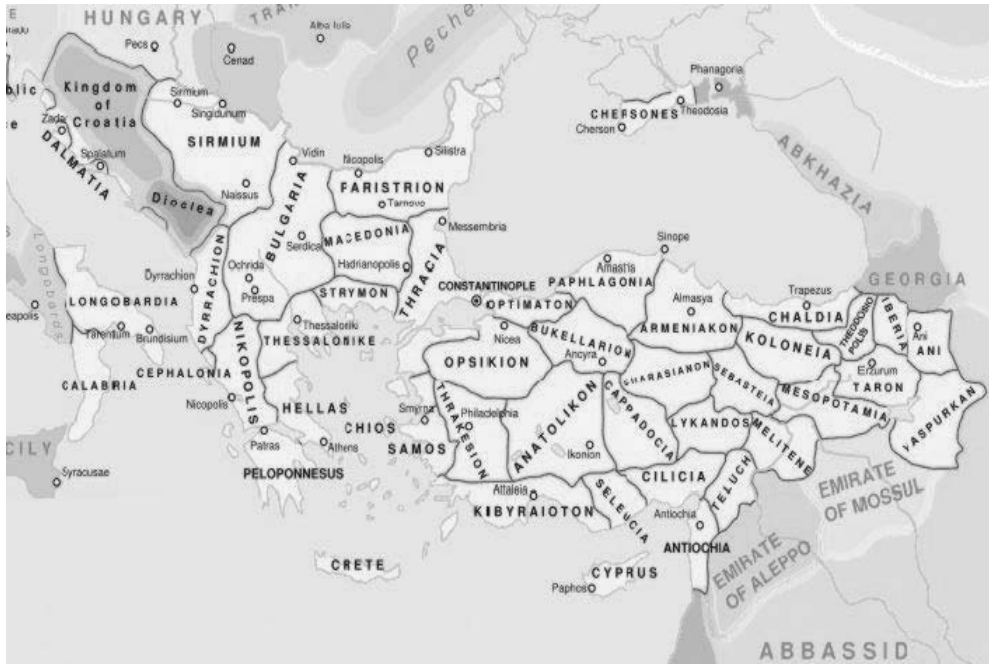


Fig. 2. Imperiul Bizantin la jumătatea secolului al XI-lea.



Fig. 3. Sigiliul lui Romanos descoperit la *Durostorum–Dristra–Silistra*.

Emitentul sigiliului de față poartă numele unui sfânt din secolul al VI-lea (Sfântul Romanos Melodul sau Imnograful – autor de imnuri religioase)<sup>5</sup>.

<sup>4</sup> Iordanov 1992, nr. 19.

<sup>5</sup> Iordanov 1992, 240.

Faptul că înaltul funcționar bizantin, prezent pe sigiliul de la Nufăru, care deținea titlatura de *protospatharios*<sup>6</sup> și *strategos*<sup>7</sup>, nu folosește pentru identificare decât prenumele, arată că numele său era foarte cunoscut în cadrul administrației imperiale și provinciale bizantine și nu trebuia amintit de fiecare dată. Nu este pentru prima dată când înalți demnitari bizantini folosesc pentru identificare doar prenumele și funcția pe care o dețineau, această modă fiind foarte răspândită în epocă. Însă trebuie să admitem că dimensiunile plumbului și mărimea legendei fac ca nu toate datele de identificare a demnitarului să fie marcate.

Numele de Romanos era foarte răspândit în secolul al XI-lea, fiind cunoscuți mai mulți funcționari bizantini cu acest nume.

Un personaj cu numele de Romanos, fiul lui Krokos (*Κρόκος*), *patrikios*<sup>8</sup>, ne este cunoscut datorită unui sigiliu ce face parte din colecția Orghidan<sup>9</sup>, sigiliu datat de la sfârșitul secolului al X-lea până cel mai târziu în prima jumătate a secolului al XI-lea. Alte date cu privire la acest funcționar imperial nu deținem.

Romanos Eugenianos, un alt înalt funcționar bizantin, *protospatharios* al *Chrysotriklinos*<sup>10</sup> și *kommerkiarios*<sup>11</sup> de Antiohia, ne este cunoscut în urma unor descoperiri sigilografice<sup>12</sup>, datate în secolul al XI-lea. Un alt sigiliu al aceluiași personaj, dar cu funcția de *krites* și *vestarh* al provinciei Paphlagonia, se află în colecția Zacos<sup>13</sup> și datează de la jumătatea secolului al XI-lea (1055)<sup>14</sup>. Tot în colecția Zacos se mai află un sigiliu în care Romanos Eugenianos apare cu titlul de *patrikios* și *krites*<sup>15</sup>.

Un anume Romanos, din familia Skleros, *magistros*<sup>16</sup> și *protospatharios*, apare cu această titlatură pe patru sigilii bizantine publicate la sfârșitul secolului

<sup>6</sup> Conducătorul *spatharios*. Va deveni unul dintre cele mai obișnuite titluri de la curte pentru înalții oficiali. Acordarea acestei demnități era echivalentă cu admiterea în Senat. Titlul supraviețuiește până în epoca Paleologilor, dar mult diminuat ca importanță (Kazhdan 1991, 1936).

<sup>7</sup> Comandant militar și, mai târziu, și civil al unei theme, care adesea avea și titlul de duce (*dux*); guvernator militar cu atribuții fiscale și judiciare (Kazhdan 1991, 1964).

<sup>8</sup> Titlu nobiliar stabilit de către împăratul Constantin cel Mare ca fiind cel mai înalt grad de nobilitate. Rămâne una dintre cele mai mari demnități până la dispariția sa, în epoca comnenă. A fost acordat oficialilor de rang superior, inclusiv eunucilor și conducătorilor străini (Kazhdan 1991, 1600).

<sup>9</sup> Laurent 1952, nr. 110.

<sup>10</sup> Principala sală de recepție și de primiri (Sala de Aur) a Palatului imperial de la Constantinopol (Kazhdan 1991, 455–456).

<sup>11</sup> Funcționar fiscal responsabil cu administrarea depozitelor statului, controlul importurilor și exporturilor și colectarea taxelor și impozitelor; perceptor (Kazhdan 1991, 1141).

<sup>12</sup> Schlumberger 1884, 312, nr. 7; Wassiliou, Seibt 2003, nr. 146.

<sup>13</sup> Zacos 1984.

<sup>14</sup> Wassiliou, Seibt 2003, 156, nr. 129.

<sup>15</sup> Wassiliou, Seibt 2003, 156, nr. 128.

<sup>16</sup> Derivă din *magister officiorum*; inițial, unul dintre cei mai înalți funcționari, după secolul al VIII-lea rămâne doar un titlu onorific, rareori acordat. Se mai întâlnește până la sfârșitul secolului al XII-lea. La începutul secolului al X-lea erau 12 astfel de funcționari, primul dintre ei numindu-se *protomagistros* (Kazhdan 1991, 1267 și 2612).

al XIX-lea și în secolul al XX-lea<sup>17</sup>. Aceste sigilii sunt datate imediat după anul 1042, dar mai mult ca sigur că acest înalt funcționar bizantin nu este unul și același cu personajul al cărui sigiliu îl prezentăm în această notă. Cu titulatura de *magistros* și duce de Antiohia, Romanos este întâlnit pe șase sigilii publicate până în prezent<sup>18</sup>, sigilii care se datează în jurul anului 1050. Cu titulatura de *proedros*<sup>19</sup>, *stratopedarches* al Orientului și duce de Antiohia, este întâlnit pe cinci sigilii<sup>20</sup>, care datează cu siguranță dinaintea de anul 1063. Cu titlul de *proedros* și duce de Antiohia îl regăsim pe patru sigilii bizantine datând din anul 1063<sup>21</sup>.

Romanos Tornikes, *protospatharios* și *symponos*<sup>22</sup>, apare pe un sigiliu ce face parte din colecția C. Orghidan<sup>23</sup> și este datat în a doua jumătate a secolului al XI-lea. Sigiliul este din aceeași perioadă cu sigiliul analizat în această notă, ceea ce ne face să credem că cele două personaje sunt diferite, deoarece nu este posibil ca demnitarul respectiv să exercite funcții distincte în același timp.

Tot în colecția C. Orghidan se mai află un alt sigiliu, emis de un oarecare Romanos<sup>24</sup>, *kommerkiarios* de *Optimaton*<sup>25</sup> și *Dorylaeum*<sup>26</sup>, piesă datată la începutul secolului al XI-lea, așadar mult mai devreme decât plumbul nostru.

Romanos Haploucheir<sup>27</sup> este cunoscut datorită unui număr de patru sigilii, datate la jumătatea secolului al XI-lea. Din păcate, pe aceste piese nu sunt gravate și titlurile acestuia, de aceea nu putem afirma cu exactitate dacă este vorba de unul și același personaj cu cel ce a emis sigiliul prezentat în nota de față.

---

<sup>17</sup> Mordtmann 1872–1873, nr. 21; Schlumberger 1884, 358, nr. 1, 696, nr. 1; Seibt 1976, 78, nr. 283.

<sup>18</sup> Laurent 1962, nr. 94; Seibt 1976, nr. 290; Lichačev 1991, nr. 9; Cheynet, Morrisson, Seibt 1991, nr. 158; Cheynet 1994, 419; Wassiliou, Seibt 2004, nr. 164; McGeer, Nesbitt, Oikonomides 2005, nr. 9/5.

<sup>19</sup> Inițial, un titlu rezervat eunucilor; în secolul al XI-lea se extinde și asupra altor persoane, dar mai ales asupra celor cu grad militar. Rang introdus în 960 de Nikephor II Phokas. Deținătorul acestui titlu era, la început, și conducătorul senatului, cf. Kazhdan 1991, 1727.

<sup>20</sup> Schlumberger 1900, nr. 155; Seibt 1976, 82, nr. 299; Šandrovskaja 1977, nr. 753; Lichačev 1991, 104, nr. 9; Cheynet, Morrisson, Seibt 1991, nr. 159; Cheynet 2001, nr. 5; Wassiliou, Seibt 2004, 263, nr. 167.

<sup>21</sup> Seibt 1976, 80, nr. 292; Cheynet, Morrisson, Seibt 1991, 117; Cheynet 2002, 116; McGeer, Nesbitt, Oikonomides 2005, nr. 9/6.

<sup>22</sup> Unul dintre cei doi subalterni ai eparhului de Constantinopol, administratorul șef al capitalei Imperiului Bizantin, cf. Bury 1911, 70 și Kazhdan 1991, 705.

<sup>23</sup> Laurent 1952, nr. 189.

<sup>24</sup> Laurent 1952, nr. 223; N. Seibt, W. Seibt 2003, 198.

<sup>25</sup> Provincie bizantină în nord-vestul Asiei Mici, ce se învecinează cu *Paphlagonia* la nord-est, *Bukellarion* la sud-est, *Opsikion* la sud și *Thracia* la vest.

<sup>26</sup> Oraș antic situat în nord-vestul Asiei Mici. În timpul Imperiului Roman a fost un centru comercial, iar în timpul Imperiului Bizantin era capitala unei dioceze în cadrul provinciei *Opsikion*.

<sup>27</sup> Cheynet, Morrisson, Seibt 1991, nr. 299; Iordanov 2001, nr. 21; Iordanov 2006, nr. 39; Iordanov, Jekova 2007, nr. 374.

Un sigiliu ce a aparținut unui monah cu numele de Romanos datează de la jumătatea secolului al XI-lea, fiind printre puținele sigilii emise de către fețe bisericești<sup>28</sup>.

Pe Romanos, *patrikios* și *proximos*, îl cunoaștem datorită unui sigiliu datat în jurul anului 1060 și aflat în colecția Zacos<sup>29</sup>. Este singurul sigiliu al unui personaj cu numele de Romanos care poartă aceste două titluri. Tot din aceeași perioadă datează un sigiliu al altui înalt demnitar bizantin, ce purta numele de Romanos și deținea funcția de *protospatharios hypatos, notarios* și *krites* de Optimaton<sup>30</sup>.

Romanos, *spatharios imperial* și *katepano*<sup>31</sup>, apare pe un sigiliu emis în jurul anului 1060, iar un alt *protospatharios*, cu numele de Romanos, dar și cu titlul de *krites* de *Charsianon*<sup>32</sup>, ne este dezvăluit de un sigiliu bizantin din colecția Zacos, datat tot în anul 1060. Tot în colecția Zacos se mai află un sigiliu emis de un *protospatharios imperial, notarios*<sup>33</sup> și *megas chartoularios*<sup>34</sup>, al secretariatului general, care poartă numele de Romanos, dar nu este același personaj cu cel de mai sus<sup>35</sup>. Acest sigiliu se datează începând cu a doua jumătate a secolului al XI-lea, mai precis în 1075.

Mai amintim două sigilii descoperite la Preslav<sup>36</sup>, aparținând unui anume Romanos, care deținea titlul de *protospatharios* și *domestikos*<sup>37</sup>, datând de la începutul secolului al XI-lea.

Romanos Kenchres<sup>38</sup> apare pe un plumb datat în a doua jumătate a secolului al XI-lea (1075), însă sigiliul nu prezintă nicio funcție deținută de acesta. Familia Kenchres era foarte cunoscută la Constantinopol în secolul al XI-lea.

Un alt demnitar cu numele de Romanos (Romanos Gongyles) apare pe un sigiliu de la sfârșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea, nu mai târziu de anul 1115<sup>39</sup>. Încă un sigiliu emis de acest personaj a fost publicat de G. Schlumberger<sup>40</sup>, iar un altul se află la Ermitaj<sup>41</sup>.

De remarcat este și un sigiliu al unui anume Romanos, *protospatharios* și *strategos imperial* al provinciei Mesopotamia, datat în a doua jumătate a secolului

---

<sup>28</sup> Zacos 1984, nr. 690.

<sup>29</sup> Zacos 1984, nr. 691.

<sup>30</sup> Zacos 1984, nr. 692.

<sup>31</sup> Zacos 1984, nr. 695.

<sup>32</sup> Zacos 1984, nr. 693.

<sup>33</sup> Notar, scrib sau secretar într-un departament guvernamental.

<sup>34</sup> Funcționar în domeniul administrativ sau fiscal, care avea în grijă și controla documentele (imperiale), cf. Bury 1911, 83 și Kazhdan 1991, 416.

<sup>35</sup> Zacos 1984, nr. 694.

<sup>36</sup> Iordanov 1993, nr. 185–186.

<sup>37</sup> Inițial, desemna membrii gărzii imperiale; va deveni o funcție militară foarte importantă în timpul Imperiului bizantin, cf. Kazhdan 1991, 646-647.

<sup>38</sup> Cheynet, Morrisson, Seibt 1991, nr. 305.

<sup>39</sup> Šandrovskaja, Seibt 2005, nr. 88.

<sup>40</sup> Schlumberger 1900, 667.

<sup>41</sup> Šandrovskaja, Seibt 2005, nr. 89.

al XI-lea – prima jumătate a secolului al XII-lea<sup>42</sup>. Se poate să fie vorba de unul și același personaj cu cel care a emis sigiliul de față, care a fost pus probabil la conducerea acestei provincii.

De amintit și sigiliul emis de Romanos Blattopodes, care deținea titulatura de *protospatharios*<sup>43</sup>, sau sigiliul lui Romanos din colecția lui Henry Seyrig<sup>44</sup>, personaj cu titlul de *kouropalates*<sup>45</sup>, datat la sfârșitul secolului al XI-lea. Un *magistros* cu numele de *Romanos Monasteriotes* apare pe un sigiliu descoperit la Melnitsa, regiunea Elkhovo, Bulgaria<sup>46</sup>.

## A BYZANTINE SEAL DISCOVERED AT NUFĂRU, TULCEA COUNTY

### ABSTRACT

The author presents a seal discovered at Nufăru, Tulcea County, as a result of an archaeological rescue excavation. The seal, belonging to Romanos *protospatharios* and *strategos* of Paphlagonia, could be dated to the mid eleventh century.

**Key words:** Nufăru, Byzantine Empire, seal, Romanos, Paphlagonia.

### BIBLIOGRAFIE

- |                                |  |
|--------------------------------|--|
| Brezeanu 1981                  | Brezeanu, S., <i>O istorie a Imperiului Bizantin</i> , București.  |
| Bury 1911                      | Bury, J. B., <i>The Imperial Administrative System of the Ninth Century – With a Revised Text of the Kletologion of Philothes</i> , London.                  |
| Cheynet 1994                   | Cheynet, J.-Cl., <i>Sceaux byzantins des Musées d'Antioche et de Tarse</i> , TM 12, 391–478.   |
| Cheynet 2001                   | Cheynet, J.-C., <i>Sceaux de la collection Zacos (Bibliothèque nationale de France) se rapportant aux provinces orientales de l'Empire byzantin</i> , Paris. |
| Cheynet 2002                   | Cheynet, J.-Cl., <i>Par St Georges, par St Michel</i> , TM 14, 114–134.  |
| Cheynet, Morrisson, Seibt 1991 | Cheynet, J.-Cl., Morrisson, C., Seibt, W., <i>Sceaux byzantins de la collection Henri Seyrig</i> , Paris.  |
| Damian <i>et alii</i> 2012     | Damian, O., Vasile, M., Samson, A., Ene, D., Stănică, A., <i>Cercetări arheologice preventive la Nufăru, jud. Tulcea (II)</i> , MCA SN 8, 2012, 177–208.     |
| Iordanov 1992                  | Iordanov, I., <i>Neizdadeni Vizantiiski olovni peceati ot Silistra (IV)</i> , <i>Izvestija Varna</i> 28(43), 229–245.  |

<sup>42</sup> <http://www.harvardartmuseums.org/art/72916>.

<sup>43</sup> Iordanov 2006, nr. 114.

<sup>44</sup> Cheynet, Morrisson, Seibt 1991, nr. 25.

<sup>45</sup> Atestat prima oară în timpul lui Iustinian; desemnează persoana însărcinată cu conducerea palatului imperial. Funcție de mare prestigiu, era acordată numai membrilor familiei imperiale; începând cu secolul al XI-lea decade, fiind acordată numai conducătorilor străini din zona caucaziană, cf. Kazhdan 1991, 1157.

<sup>46</sup> Iordanov 2002, nr. 47; Iordanov 2006, nr. 471; Iordanov, Jekova 2007, nr. 146.

- Iordanov 1993 Iordanov, I., *Peceatite ot strategijata v Preslav (971–1088)*, Sofia.
- Iordanov 2001 Iordanov, I., *Byzantine Lead Seals from the stronghold near Dobri Dol, Plovdiv region*, RN 157, 443–469.
- Iordanov 2002 Iordanov, I., *Byzantine Seals from the Village of Melnitsa (district of Elkhovo, Bulgaria)*, SBS 7, 21–57.
- Iordanov 2006 Iordanov, I., *Corpus of Byzantine Seals from Bulgaria, vol. 2: Byzantine Seals with Family Names*, Sofia.
- Iordanov, Jekova 2007 Iordanov, I., Jekova, J., *Catalogue of Medieval Seals at the Regional Historical Museum of Shumen*, Shumen.
- Kazhdan 1991 Kazhdan, A.P., *Oxford Dictionary of Byzantium*, New York and Oxford.
- Laurent 1952 Laurent, V., *La collection Orghidan*, Paris.
- Laurent 1962 Laurent, V., *Les sceaux byzantins du Médailleur Vatican (Medagliere della Biblioteca Vaticana, I)*, Città del Vaticano.
- Lichačev 1991 Lichačev, N.P., *Molivdovuly Grečeskogo Vostoka*, Šandrovskaja, V.S. (ed.), Moscova.
- McGeer, Nesbitt, Oikonomides 2005 McGeer, E., Nesbitt, J., Oikonomides, N., *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art, Volume 5: The East (continued), Constantinople and Environs, Unknown Locations, Addenda, Uncertain Readings*, Dumbarton Oaks research Library and Collection, Washington D.C.
- Mordtmann 1872–1873 Mordtmann, A., *Peri byzantinon molybdoboullon*, *Ellenikos Philologikos Syllogos Konstantinoupoloeos* 7, 57–81.
- Šandrovskaja 1977 Šandrovskaja, V., *Sfragistika, in Iskusstvo Vizantii v sobranijach SSSR (Katalog vystavki)*, I–III, Moscova.
- Šandrovskaja, Seibt 2005 Šandrovskaja, V.S., Seibt, W., *Byzantinische Bleisiegel der Staatlichen Eremitage mit Familiennamen, 1 Teil: Sammlung Lichačev – Namen von A bis I*, Viena.
- Schlumberger 1884 Schlumberger, G., *Sigillographie de l'empire byzantin*, Paris, 1884.
- Schlumberger 1900 Schlumberger G., *Sceaux byzantins inédits (Quatrième série)*, REG 13, 467–492.
- Seibt 1976 Seibt, W., *Die Skleroi. Eine prosopographisch-sigillographische Studie*, *Byzantina Vindobonensia* 9, Viena.
- N. Seibt, W. Seibt 2003 Seibt, N., Seibt, W., *Siegel der Sammlung Orghidan – eine Nachlese zur Edition V. Laurents*, JÖB 53, 195–203.
- Wassiliou, Seibt 2003 Wassiliou, A.-K., Seibt, W., *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich II: Zentral- und Provinzialverwaltung*, Viena.
- Zacos 1984 Zacos, G., *Byzantine Lead Seals II*, compiled and edited by Nesbitt, J.W., Bern.

## LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Seal of Romanos, *protospatharios and strategos*, discovered at Nufăru.

Fig. 2. Byzantine Empire in the mid eleventh century.

Fig. 3. Seal of Romanos discovered at *Durostorum–Dristra–Silistra* (Bulgaria).



## ABREVIERI

ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
AIIA Iași	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Iași
AJA	American Journal of Archaeology, Boston
American Anthropologist	Journal of the American Anthropological Association, Washington
Anatolica	Annuaire international pour les civilisations de l'Asie antérieure, l'Institut historique et archéologique néerlandais à Istanbul
Angustia	Arheologie – Etnografie, Sf. Gheorghe
Antiquity	Antiquity, University of York
AO	Arhivele Olteniei, Craiova
Apulum	Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArheologijaSofia	Arheologija. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzej, Sofia
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iași – București
Banatica	Banatica, Muzeul județean Reșița
BAR	British Archaeological Reports, Oxford
BCTH	Bulletin du Comité des Travaux Historiques, Paris
BHAR	Bulletin historique de l'Académie Roumaine, București
BMTAGiurgiu	Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”, Giurgiu
Buridava	Buridava. Studii și materiale, Muzeul județean „Aurelian Sacerdoțeanu”, Vâlcea
CAB	Cercetări arheologice în București, București
CaieteARA	Caietele ARA, Revistă de Arhitectură, Restaurare și Arheologie, Asociația ARA, București
CAMNI	Cercetări arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București
Carpica	Carpica, Complexul muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
CCDJ	Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
CQ	Classical Quaterly, Cambridge (Mass.)
Colloquia Pontica	Colloquia Pontica. Series of Publications on the Archaeology and Ancient History of the Black Sea Area, Leiden
Cumidava	Cumidava, Muzeul județean de istorie, Brașov
Dacia	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; seria nouă N.S. (nouvelle série); Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, București
GRBS	Greek, Roman, Byzantine Studies, periodic editat de Duke University, Chicago.
EJA	European Journal of Archaeology, Journal of the European Association of Archaeologists, Durham University
Epigraphica	Epigraphica. Rivista italiana di epigrafia, Milano
Etudes de lettres	Etude de lettres. Revue de la Faculté des lettres de l'Université de Lausanne, Lausanne
EurAnt	Eurasia Antiqua, Zeitschrift für Archäologie Eurasiens, Mainz am Rhein

Hesperia	Hesperia, Journal of the American School of Classical Studies at Athens
Klio	Klio, Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Berlin
IBI Bulletin	Internationales Burgen-Institut Bulletin, München
Il Mar Nero	Il Mar Nero, Annali di archeologia e storia, Roma – Paris
IranAnt	Iranica Antiqua, Department for Near Eastern Art and Archaeology at Gent University, Belgium
Istros	Istros. Buletinul Muzeului Brăilei. Studii, comunicări, note, Brăila
IzvestijaVarna	Izvestija na Narodnija Muzej Varna, Varna.
JAA	Journal of Anthropological Archaeology, New York
JFieldA	Journal of Field Archaeology, Boston
JGS	Journal of Glass Studies, New York
JÖB	Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, Viena
JRA	Journal of Roman Archaeology, Portsmouth, Rhode Island
JRS	Journal of Roman Studies, Londra
JWorldPrehist	Journal of World Prehistory, New York
KhS	Chersonesskij Sbornik, Chersonesskij Gosudarstvennyj Istoriko-Archeologičeskij Muzej Sevastopol], Sevastopol
MBAH	Marburger Beiträge zur Antiken Handels-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Rahden, Germania
MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, București
MemAntiq	Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
MemoriileIGR	Memoriile Institutului Geologic al României, București
MIA	Materialy i Issledovanija po Arheologii SSSR, Moscova–Leningrad (St. Petersburg)
MuzNaț	Muzeul Național, București
Pallas	Pallas. Revue d'études antiques, Aix en Provence – Toulouse
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München – Stuttgart
Peuce	Peuce, Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
Pontica	Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța
PPS	Proceedings of the Prehistoric Society, Cambridge
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Leipzig – Berlin
Radiocarbon	Radiocarbon. An International Journal of Cosmogenic Isotope Research, Tucson
RCRFAcra	Rei Cretariae Romane Fautorum Acta, Abingdon
REA	Revue des Etudes Anciennes, Bordeaux – Paris
REG	Revue des Etudes Grecques, Paris
RN	Revue Numismatique, Paris
RI	Revista de Istorie/Revista Istorică, București
Sargetia	Sargetia, Acta Musei regionalis Devensis, Deva
SBS	Studies of Byzantine Sigilographie, Washington
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
Stratum	Stratum Plus, Școala Superioară de Antropologie, Chișinău– Sankt Petersburg – București
SAI	Studii de Arheologie și Istorie, Cluj
Syria	Syria. Revue d'art orientale et d'archéologie, l'Institut français du Proche-Orient, Beyrouth
TD	Thraco-Dacica, București
Transylvanian Review	Transylvanian Review, Romanian Academy, Centre for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca

---

TM	Travaux et Mémoires, Centre de Recherche d'histoire et civilisation byzantines, Paris
TAPS	Transactions of the American Philosophical Society, Philadelphia
Tyche	Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
UPA	Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn
WorldA	World Archaeology, Londra
ZPE	Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn.

